

УДК 378.014
DOI: 10.24144/2524-0609.2020.46.9-12

Бигар Ганна Павлівна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра педагогіки та методики початкової освіти
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна
h.buhar@chnu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4480-8293>

Піц Ірина Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра педагогіки та методики початкової освіти
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна
irinapits1980@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7911-9922>

Шевчук Кристина Дмитрівна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра педагогіки та методики початкової освіти
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна
kristina68@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9365-1456>

СФОРМОВАНА ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ – ЗАПОРУКА ВИСОКОГО РІВНЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. Мета статті: обґрунтувати роль професійної ідентичності у формуванні педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи. Окреслені завдання розв'язувались теоретичними методами дослідження: аналіз, синтез, систематизація, порівняння, моделювання та узагальнення — для опрацювання наукових джерел, з теоретичних основ формування професійної ідентичності майбутніх учителів початкових класів. У статті актуалізовано проблему взаємозв'язку формування педагогічної культури і професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи. Здійснено обґрунтування ролі професійної ідентичності у формуванні педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи. Встановлено зв'язок, що базується на спільних методологічних і науковопедагогічних підходах (гносеологічний, особистісний, діяльнісний, системний, акмеологічний, аксіологічний, синергетичний, інтегративний, праксеологічний і культурологічний) та принципах (науковості, доступності, об'єктивності, конкретності, історизму, диференціації і індивідуалізації, зв'язку теорії з практикою). Виявлені взаємозв'язки між педагогічною культурою і професійною ідентичністю є свідченням єдності різних факторів взаємного впливу на ефективність освітнього процесу, зокрема розкриває роль професійної ідентичності у формуванні педагогічної культури вчителів початкової школи. Важливою є роль принципу автономії у формуванні самопізнання.

Ключові слова: майбутній вчитель початкової школи; освітній процес; педагогічна культура; ідентичність; професійна ідентичність; методологічні підходи; принципи.

Вступ. Найбільш широко проблема педагогічної культури почала розроблятися на початку ХХІ століття. Це пов'язано з входженням України в єдиний європейський освітній простір, що підвищило вимоги до підготовки фахівців. У працях науковців формування педагогічної культури розглядається як процес культурної ідентифікації [1], професійної ідентичності [2].

Поєднання культурних і освітніх систем нині стало актуальним і проблема вирішується шляхом використання інтерактивних методів навчання в загальноосвітніх середніх закладах освіти. Але до такої форми діяльності майбутніх учителів необхідно готувати у процесі навчання у закладах вищої освіти, зокрема вчителів початкової школи.

Педагогічна культура є складовою професіоналізму, а він буде сформований, попри інші фактори, якщо майбутній вчитель буде впевнений у собі як у майбутньому вчителі, буде відчувати на що він здатний і чого може досягти. Тобто, буде бачити свої перспективи у професійній діяльності. Певну допомогу в цьому надає професійна ідентичність, сформованість якої надає впевненості у правильності вибору майбутньої професії.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Розробка питання про педагогічну культуру вчителів почалась після впровадження культурологічного підходу в практику роботи закладів вищої освіти. У загальному обсязі ця проблема розглянута у працях І. Зязюна, в яких педагогічна культура розглядається як складова педагогічної майстерності. Ця проблема стосується різних спеціальностей. Дослідження педагогічної культури майбутніх офіцерів вивчав В. Зелений; педагогічна культура військових розглядалась при вивченні теорії і практики культурологічної підготовки курсантів у працях В. Маслова; як складова професійної підготовки випускників непедагогічних закладів вищої освіти була представлена в працях О. Артьоменко. Формування педагогічної культури майбутніх соціальних працівників у економічних ЗВО (І. Мельничук) і у коледжах (А. Келемен). Хоч проблеми професійної ідентичності майбутніх учителів була розглянута в багатьох працях науковців, зокрема: Л. Шнейдер розглянула теоретико-методологічні підходи до формування професійної ідентичності майбутніх фахівців; О. Романишина, З. Курлянд розглядали цю проблему для вчителів гуманітарних спеціальностей; М. Шерман розглядав цю проблему

для студентів технічних ЗВО. Проблема формування педагогічної культури у її взаємозв'язку з професійною ідентичністю практично не розглядалась.

Мета статті: обґрунтувати роль професійної ідентичності у формуванні педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи.

Застосовані методи дослідження. Окреслені завдання розв'язувались теоретичними методами дослідження: аналіз, синтез, систематизація, порівняння, моделювання та узагальнення – для опрацювання наукових джерел, з теоретичних основ формування професійної ідентичності майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Культуру і її різновиди розглядають на чотирьох рівнях: методологічному, як поєднання діалектичної єдності матеріальної і духовної культури, культурних традицій; фаховому, як прояв професійної культури спеціаліста; практичному, як педагогічну культуру, представлену фахівцями, що займаються освітньою практикою; професійно-педагогічному, як конкретну педагогічну діяльність учителів і викладачів вищих навчальних закладів [3].

Дефініцію «культура» розглянуто у багатьох джерелах. Так, у Словнику «Культура і культурологія» зазначається, що за Кантом, сутність культури полягає у пануванні морального обов'язку над виявленням почуттів [4].

В Українському педагогічному словнику С. Гончаренка розкриває поняття «культура» у вужчому розумінні, як «сферу духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування» [5].

У цьому ж контексті подається тлумачення терміну «педагогічна культура». Поняття «педагогічна культура» у педагогічній літературі вперше зустрічається в книзі «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинського. Він зазначає, що любов до дітей є однією з найбільш вагомих рис вчителя, і вважає, що основою високої педагогічної культури є виховання почуттів учителя. Дослідники педагогічної культури розглядають її як різновид професійної культури вчителя через призму індивідуально-професійних якостей провідних компонентів і функцій. Під педагогічною культурою ми розуміємо інтегративну якість педагога, умову та передумову ефективної педагогічної діяльності.

Формування рівнів педагогічної культури майбутніх учителів, які у відповідності до своїх основних професійних функцій (зокрема, вчителі початкової школи) перебувають у постійному міжособистісному контакті з учнями і студентами, ефективно відбувається з використанням інтерактивних методів навчання і виховання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що процес формування педагогічної культури вчителя характеризується різними підходами до її змісту. Педагогічну культуру можна розглядати у таких аспектах:

- як соціальну практику у сфері взаємовідносин поколінь, де накопичуються певні традиції, норми взаємовідносин;
- як галузь, що включає педагогічні концепції, теорії, норми, цінності, ідеї;
- як діяльність учителя [6].

За баченням І. Ісаєва, професійно-педагогічна культура фахівця вищої школи проявляється у різних видах педагогічної діяльності, з основним спрямуванням на засвоєння, передавання і формування педагогічних цінностей, використання інноваційних

технологій. Науковець пропонує внести поняття професійно-педагогічної культури в категоріальний ряд: культура особистості викладача ВНЗ, культура педагогічної діяльності, культура педагогічного спілкування [3, с. 24]. В. Кукушин розуміє під педагогічною культурою «сутнісну характеристику особистості і діяльності педагога, систему педагогічних цінностей, способів діяльності і професійної поведінки вчителя» [7; 8]. В. Ягупов висловив думку, що «педагогічна культура це опанування педагогом педагогічним досвідом людства, ступінь його досконалості в педагогічній діяльності, досягнутий рівень розвитку його особистості» [9, с. 168].

Аналізуючи наукові праці з проблеми педагогічної культури, ми приєднуємося до визначень, які знайшли в працях П. Щербань, де педагогічна культура визначається як: система цінностей-регуляторів педагогічної діяльності (аксіологічний підхід); передумова, мета, засіб, інструмент педагогічної діяльності, рівень самореалізації в ній, її результат і критерій оцінки (діяльнісний підхід) [10, с. 16].

Отже, проведений аналіз літературних джерел дозволив дійти висновку, що педагогічна культура вчителя початкової школи – це певний рівень опанування майбутнім учителем умінь займатися навчанням і вихованням учня молодших класів, наявність соціокультурного досвіду роботи з учнями, глибоке знання методології психолого-педагогічних наук і вміння використовувати їх в різних нових умовах.

Розгляд методологічних і науково-педагогічних основ підготовки вчителя дозволив знайти спільність формування педагогічної культури і професійної ідентичності вчителя початкової школи. І один і другий процес базується на спільних методологічних і науково-педагогічних підходах: гносеологічний, комплексний, особистісний, діяльнісний, системний, акмеологічний, аксіологічний, синергетичний, інтегративний, праксеологічний і культурологічний [2]. Кожен з цих підходів відіграє свою роль у підготовці майбутнього вчителя.

У своїх дослідженнях ми виходили з того, що філософсько-методологічні основи професійної підготовки майбутнього вчителя є відбиток фундаментальних основ науки, теорій і принципів, наукових основ процесу пізнання педагогічної діяльності [11; 12].

У логіці вище поданого дослідження підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності було враховано специфіку формування педагогічної культури і професійної ідентичності фахівців різної спеціалізації. Базовими поняттями для цих процесів є спільні терміни, що їх характеризують: (професійна підготовка, професіограма, професіоналізм, ідентичність, педагогічні технології, педагогічні умови) [13].

Було визначено спільні для обох процесів принципи: науковості, доступності, об'єктивності, конкретності, історизму, диференціації і індивідуалізації, зв'язку теорії з практикою. На основі цих принципів визначали загальнонаукових підходів, що використовуються в обох процесах. Ці підходи поєднують зміст окремих професійних якостей учителя, які характеризують як професійну ідентичність, так і професійну культуру. Серед використаних підходів особливу увагу приділяли праксеологічному підходу, що пов'язане з його сутністю. Практисеологія характеризується її значенням для формування трудових навичок і прийомів, створенні на цій основі практичних рекомендацій [10].

Механізм формування професійної ідентичності володіє і відмінними ознаками проти педагогічної

культури: ідентифікація – ідентичність – самоідентичність – професійна ідентичність. Основою є ідентичність, у якій виділяють її три типи: психофізіологічну (єдність фізіологічних та психічних процесів організму); соціальну (система властивостей соціального індивіда, групи); особистісну (Его-ідентичність), яка є єдністю життєдіяльності, цілей, мотивів, життєвих цінностей, смислу настанов особистості (І. Кон). Вивчаючи проблему ідентичності, було визначено, що під ідентичністю розуміємо зв'язок особистості з оточуючим середовищем, який забезпечує можливість ототожнення себе з певною групою фахівців (людей), що пов'язані між собою духовними ідеями особистості, системою цінностей, ідеалів, норм.

Для нашого дослідження найбільше значення має поняття «професійна ідентичність». Під професійною ідентичністю розуміють сукупність емоційно-поведінкових і когнітивних проявів особистості в процесі професійного розвитку та уявлень про власні професійні можливості, здібності, співвідношення вимог навколишнього середовища з реальністю [2; 7]. Доведено, що професійна ідентичність формується на етапі безпосередньої участі фахівця у професійній діяльності. Навчання у закладі вищої освіти закладає основу для цього. Виокремлюють чотири етапи її становлення: самовизначення в конкретній професійній ситуації, пошук педагогом сенсу виконання певних професійних функцій; самовизначення на конкретній професійній ділянці і професійній спеціалізації [2].

Однією з складових ідентичності є професійна ідентичність, яка за баченням Л. Шнейдер, виокремлюється у два аспекти: усвідомлення себе представником певної професії та професійної спільноти. Таке поєднання є результатом процесів професійного самовизначення, персоналізації й самоорганізації [14]. Адже професійна ідентичність забезпечує врівноваження уявлень людини з базовими потребами особистості, з її можливостями та обдарованістю [15].

На основі наукових визначень професійної ідентичності, подаємо власне розуміння цього поняття:

професійну ідентичність майбутнього вчителя початкової школи розуміємо як сукупність процесів усвідомлення, відповідності своєї приналежності до професії вчителя початкової школи; уявлення про свою відповідність певним вимогам до підготовки молодших школярів та зіставлення своєї відповідності з професійним образом.

Подальше вивчення ролі професійної ідентичності у формуванні педагогічної культури виявили спільні чинники дозволило провести порівняння між педагогічною культурою і професійною ідентичністю за спільними чинниками. До таких чинників віднесли: зовнішні, пов'язані з вимогами до професійної діяльності вчителів, що здійснюється в особистісно орієнтованому середовищі та особистісні, пов'язані з ціннісно-сисловою сферою, самосвідомістю, самопізнанням, рефлексивністю, професійною компетентністю [14].

Ще однією спільністю виявилися компоненти, які характеризують ці процеси: внутрішні – мотиваційний з критерієм – сформованість мотивів і цілей майбутньої професійної діяльності; когнітивний з критерієм – уміння здійснювати пошук та обробку інформації; емоційно-вольовий з критерієм – емоційне ставлення до діяльності, вольові риси: емпатійний з критерієм – відображення емоційних переживань внутрішнього світу іншої людини та зовнішні – комунікативний з критерієм – сформованість комунікативних умінь, діяльнісний з критерієм – наявність сформованих професійних умінь і навичок [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виявлені взаємозв'язки між педагогічною культурою і професійною ідентичністю є свідченням єдності різних факторів взаємного впливу на ефективність освітнього процесу, зокрема розкриває роль професійної ідентичності у формуванні педагогічної культури вчителів початкової школи. Важливою є роль принципу автономії у формуванні самопізнання. Тому подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення особливостей цього принципу, який впливає і на формування педагогічної культури і професійної ідентичності.

Список використаної літератури

1. Занина Л. В., Меньшикова Н. П. Основы педагогического мастерства. Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. С. 38.
2. Романишина О. Я. Професійна ідентичність як наукова категорія. *Вісник Національного університету оборони України*: зб. наук. пр. Київ: НУОУ, 2012. Вип. 6 (31). С. 129–135.
3. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2002. С. 18.
4. Кравченко А. И. Культура и культурология: словарь / сост. ред. Кравченко А. И. Москва: Академический проект, 2003. С. 452.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. С. 182.
6. Захарченко Е. Ю. Педагогическая культура и культурно-образовательная ситуация. *Педагогика*. 1999. № 3. С. 69–73.
7. Кон И. С. В поисках себя: личность и её самосознание. Москва: Политиздат, 1984. 335 с.
8. Кукушин В. С. Введение в педагогическую деятельность: учеб. пособие. Ростов-на-Дону: Издательский центр «МарТ», 2002. С. 131.
9. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Либідь, 2003. 168 с.
10. Щербань П. Педагогічна культура та її значення в суспільстві. *Рідна школа*. 2004. № 7–8 (липень-серпень). С. 16–18.
11. Гузій Н. В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2007. 577 с.
12. Фурман А. В. Ідея професійного методологування: моногр. Ялта-Тернопіль: Економічна думка, 2008. 205 с.
13. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2011. 585 с.
14. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: структура, генезис и условия становления: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.13. Москва, 2001. 327 с.
15. Муратов В. В. Особенности развития идентичности в условиях социально-экономических преобразований. *Мир Психологии*. 2004. № 2 (38). С. 37–42.

References

1. Zanina, L.V., & Menshikova, N.P. (2003). *Osnovyi pedagogicheskogo masterstva* [Fundamentals of pedagogical excellence]. Feniks. [in Russian].
2. Romanyshyna, O.Ya. (2012). *Profesiina identychnist yak naukova katehoriia* [Professional identity as a scientific category]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu obrony Ukrainy*, 6 (31), 129–135. [in Ukrainian].
3. Isaev, I.F. (2002). *Profesionalno-pedagogicheskaya kultura prepodavatelya* [Professional-pedagogical teacher culture]. Akademiya. [in Russian].

4. Kravchenko, A.I. (2003). *Kultura i kulturologiya* [Culture and Cultural Studies]. Akademicheskii proekt. [in Russian].
5. Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Lybid. [in Ukrainian].
6. Zaharchenko, E.Yu. (1999). Pedagogicheskaya kultura i kulturno-obrazovatel'naya situatsiya [Pedagogical culture and cultural and educational situation]. *Pedagogika*. 3, 69–73. [in Russian].
7. Kon, I.S. (1984). *V poiskah sebya: lichnost i eë samosoznanie* [Finding Yourself: Personality and Self Identity]. Politizdat. [in Russian].
8. Kukushin, V.S. (2002). *Vvedenie v pedagogicheskuyu deyatelnost* [Introduction to teaching]. MarT. [in Russian].
9. Yahupov, V.V. (2003). *Pedahohika* [Pedagogy]. Lybid. [in Ukrainian].
10. Shcherban, P. (2004). Pedahohichna kultura ta yii znachennia v suspilstvi [Pedagogical culture and its significance in society]. *Ridna shkola*, 7–8, 8, 16–18. [in Ukrainian].
11. Huzii, N.V. (2007). *Katehoriia profesionalizmu v teorii i praktytsi pidhotovky maibutnoho pedahoha* [The category of professionalism in the theory and practice of training future teachers] (Unpublished doctoral dissertation). Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
12. Furman, A.V. (2008). *Ideia profesiinoho metodolohuvannia* [The idea of professional methodology]. Ekonomichna dumka. [in Ukrainian].
13. Melnychuk, I.M. (2011). *Teoriia i metodyka profesiinoy pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii u vyshchyykh navchalnykh zakladakh* [Theory and methods of professional training of future social workers by means of interactive technologies in higher educational institutions] (Unpublished doctoral dissertation). V.Hnatiuk Ternopil National university. [in Ukrainian].
14. Shneyder, L.B. (2001). *Professionalnaya identichnost: struktura, genezis i usloviya stanovleniya* [Professional identity: structure, genesis and conditions of formation] (Unpublished doctoral dissertation). Moscow Pedagogical State University. [in Russian].
15. Muratov, V.V. (2004). Osobennosti razvitiya identichnosti v usloviyah sotsialno-ekonomicheskikh preobrazovaniy [Features of the development of identity in the context of socio-economic transformations]. *Mir Psihologii*, 2 (38), 37–42. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 20.10.2020 р.

Стаття прийнята до друку 24.10.2020 р.

Byhar Hanna

PhD in pedagogical sciences, Associate Professor
Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi, Ukraine

Pits Iryna

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi, Ukraine

Shevchuk Khrystyna

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi, Ukraine

**FORMED PROFESSIONAL IDENTITY AS A GUARANTEE OF A HIGH LEVEL OF FUTURE
PRIMARY SCHOOL TEACHERS PEDAGOGICAL CULTURE**

Abstract. The article considers a new direction of formation of pedagogical culture on the basis of professional identity of future primary school teachers and in their interrelation. The basic concepts for them are common terms: training, profession, professionalism, identity, pedagogical technologies, pedagogical conditions. By pedagogical culture we understand the integrative quality of the teacher, the condition and prerequisite for effective pedagogical activity. By professional identity we understand a set of emotional-behavioral and cognitive manifestations of personality in the process of professional development and ideas about their own professional capabilities, abilities, the dependency of environmental requirements on reality. The study of methodological and scientific-pedagogical approaches revealed the commonality of the formation of pedagogical culture and professional identity: epistemological, complex, personal, activity, systemic, acmeological, axiological, synergetic, integrative, praxeological and culturological. The common principles of these processes are revealed: scientificity, accessibility, objectivity, concreteness, historicism, differentiation and individualization, connection of theory with practice. The mechanism of formation of professional identity has distinctive features against pedagogical culture and occurs according to the scheme: identification – identity – self-identity – professional identity. The basis is identity (it characterizes the pedagogical culture), in which there are three types: psychophysiological (unity of physiological and mental processes of the body); social (system of properties of a social individual, group); personal (Ego-identity), which is the unity of life, goals, motives, life values, the meaning of the guidelines of the individual.

Key words: future primary school teacher; educational process; pedagogical culture; identity; professional identity; methodological approaches; principles.